

פירוש אברבנאל לחומש ויקרא

מבחר נושאים מפרשת קדושים, פרק יט

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כותרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
<http://www.hebrewbooks.org/44335>

- 2..... מדוע חזרה הפרשה על עשרת הדברות?
- 3..... מדוע פרשת קדושים אינה כסדר עשרת הדברות?
- 4..... מדוע שולבו בפרשת קדושים מצוות שלמים ופאה?
- 5..... שורש המצוות דבר ה' ולא ההגיון ותחושת הצדק.....
- 7..... דין שפחה נחרפת לאיש.....
- 8..... מצוות ערלה.....
- 10..... המצוות הנספחות לפרשה ואינם מעניינה הראשי.....
- 13..... מתי נאמר 'אני ה' על המצוות?.....

אתר דעת תשע"ה

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

אברבנאל ויקרא פרק יט

מדוע חזרה הפרשה על עשרת הדברות?

השאלה הא'

מה ראה יתברך לצוות למשה שידבר אל כל עדת בני ישראל ויזהירם על עשרת הדברות, והלא כבר שמעו אותם בסיני, ונכתבו על הלוחות, והם כבר יודעים אותם. ומה התועלת בהישנותם.

תשובה לשאלה א

כפי דעת המפרשים, בעבור שאמר למעלה ושמרתם את חוקותי ואת משפטי וגו'. ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחוקות התועבות אשר נעשו לפניכם, ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם, לכן הזהירם ברוב המצוות בפרשה הזאת, שרוב גופי תורה תלויים בה, ואמר קדושים תהיו, שיהיו פרושים מן העריות שזכר.

והנכון שצווה הש"י למשה שיקבץ כל עדת בני ישראל, ויזהירם על המצוות האלו, ויזכור להם עשרת דיברות ועקרי המצוות, לפי שהיה כל זה הכנה לכריתת ברית הכתובה בסוף זה הספר, בפרשת אם בחקותי. ולא נזכרו עשרת הדברות כמו שנזכרו ונתנו לישראל, כי לא באו ולא נזכרו פה להודיעם אליהם כמו שהיו בסדר ההוא. אבל רצה יתברך לבאר להם פה, שאין ראוי שימצאו המעלות והמידות המשובחות מפני שיגזור בהם השכל האנושי, אלא מפני שצווה בהם הקדוש ברוך הוא, וללכת בדרכיו ולדבקה בו, יעשו כל מה שיעשו מהטוב והשלמות, לא מפני בחינה אחרת ומשפט שכלי מדותי.

ולכך אמר קדושים תהיו, שלא נאמר זה על העריות בלבד, אלא על כל הדברות בכלל, שיהיו קדושים ומקדשים עצמם בכל הדברים. כלומר, אף על פי שהתרת לכם המשגל עם הנשים, ואכילת הבשר ושתיית היין, ושאר התענוגים, לא מפני זה תהיו שטופים בעניינים הגשמיים ההמה. אל תהיו בסובאי יין בזוללי בשר למו, אבל תהיו קדושים, רוצה לומר פרושים מן החומריות, ולא תעשו זה כפילוסופים המתבודדים, שיסגפו גופם להמשך אחר שכלם, אלא מפני כי קדוש אני ה' אלהיכם, נבדל מכל חומר וגשמות, ודי לעבד להתנהג במנהג האדון. ותלכו בדרכי להיות קדושים כמוני.

ולפי שבמידות האנושיות כיבוד אב ואם הייתה יותר מפורסמת מהמידות האנושיות, וכל אדם יחזיק בה מילדותו. וכן שמירת השבת היא מצוות מנוחה והשקט, וכל אדם יחפוץ בה להיות שביעית ימיו במנוחה, כמו שזכר הרב המורה. התחיל בזיכרון, ואמר גם אלה לא ישמרו בני ישראל, אלא מפני שהן מצות אלוהיות.

זהו אומר **איש אמו ואביו תיראו**, כלומר אף על פי שכל איש יירא את אביו ואת אמו מילדותו, אתם לא תיראו את האב ואת האם, ולא תשמרו את השבתות, אלא מפני שצויתי אני בו. והוא אמרו אני ה' אלהיכם, בעבורי ראוי שתעשו זה, לא בבחינה אחרת.

וכן אמר **אל תפנו אל האילים**, וכן בעבודת הפסילים, לא אמרתי שתחדלו מזה, להיותם דברים שאין בהם ממש, והשכל מהביל אותם, אלא מפני שאני צויתי עליו. והוא אמרו אני ה' אלהיכם. כי כיון שאני סיבת הסיבות, אלהיכם ומשגיח ומנהיג אתכם, מה לכם לרדוף אחרי הפסילים שהם הבל ואין בהם מועיל.

הנה התבאר למה צווה ה' שידבר אל כל עדת בני ישראל המצות האלה, שהיה מפני שהינם בזה לכרות הברית שבפרשת בחוקותי.

הותרה השאלה הא'

מדוע פרשת קדושים אינה כסדר עשרת הדברות?

השאלה הב'

אם בא לזכור כאן עשרת דברות כדעת המפרשים, למה לא זכר אותם על הסדר שנאמרו בסיני ונכתבו על הלוחות. כי בהיות שאמר אני ה' אלהיכם בתחילה, במקום דבור אנכי, למה סמך אליו כיבוד אב ואם, ואחריו שמירת שבת, והזהירה על האם קודם האב. ולמה זכר כיבוד אב ואם בלשון יראה ולא בלשון כבוד, כמו שנאמר בסיני. ולמה נזכר כבוד אב ואם קודם השבת, בחילוף מה שנאמרו בסיני. ולמה אחריהם אמר לא תפנו אל האילים, במקום לא יהיה לך. ולמה אמר אל תגנבו ולא תכחשו ולא תשבעו בשמי לשקר, ולא זכר לא תרצח ולא גם כן לא תנאף. וזכר דיבור לא תשא אחרי הגנבה. ובכלל שלא נשמר בהם סדר עשרת דברות.

תשובה לשאלה ב

הנה לא נזכרו עשרת הדברות כפי מה שהם ובסדרם. אבל בא להזהירם על המצוות בכלל, שישמרו אותם, לא מפני שיחייב אותם השכל האנושי, אלא מפני שצווה בהם השם. ולכך התחיל בכיבוד אב ואם, שהוא המפורסם שבפעולות בני אדם. ולכך אמר

תיראו ולא כבדו. וזכר האם קודם לאב, מפני שהנער בילדותו הקדים לה היראה ראשונה, ומאביו אח"כ. ולכן זכר אחריו אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. ואמר בכל אחת מהמצוות האלה אני ה' אלהיכם. לא לזכור דיבור אנכי, אלא להגיד שישמרו המצוות בעבור שהוא יתברך ציווה בהם.

והותרה בזה השאלה הב':

מדוע שולבו בפרשת קדושים מצוות שלמים ופאה?

השאלה הג'

במצווה שהכניס בתוך הדברות ההם, שנאמר וכי תזבחו זבח שלמים. וכן ובקצרכם את קציר ארצכם, שאינה מעשרת הדברות. ולמה הזהיר על זבח השלמים, ולא על העולה והחטאת והאשם.

תשובה לשאלה ג

ואמנם אמרו **וכי תזבחו זבח שלמים** וגו' לא בא הכתוב לצוות מתי יהיה זמן אכילת השלמים, כי כבר נזכר זה למעלה בסדר צו. אבל עניינו בעבור שהוא יתברך ציווה על הנדיבות, הזהירם עתה שכאשר יעשו זבח משפחה בעיר, שהוא זבח השלמים, שיעשו זה לרצונם. כלומר, כאשר ירצו. כי אינו מחייבם שיזבחו שלמים, אבל מה שמחייב אותם הוא שביום הזבח יאכלו השלמים, וממחרת עד היום השלישי, כי אם לא יאכל עד הזמן ההוא, פגול הוא לא ירצה, ואוכליו עונונו ישא.

ובזה ביאר להם, שאף זביחת השלמים, שהוא דבר רצוני, לא יעשו אותם להתנהג במידת הנדיבות, אלא לשמור המצוות כאשר צווה השם. ולכן הביא על זה משל ממצווה אחרת, באומרו ובקוצרכם את קציר ארצכם, לא תכלה פאת שדך לקצור, והיא המחרישה החיצונה, רק לפחות אחד משישים.

ועל ענין השלמים ומצות הפיאה והלקט אמר, אני ה' אלהיכם, כלומר אני הוא שצוית לכם המצוות האלה, ומפני אהבתי תקבלו אותם, ולא בבחינה אחרת. וגם אמר אני ה' אלהיכם, לחייבם במתנות האלה לעני ולגר מהטובה אשר נתן להם, כי הוא הנותן לחם לכל בשר, ובעבורו כל אדם ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו.

והותרה בזה השאלה הג'.

שורש המצוות - דבר ה' ולא ההגיון ותחושת הצדק

השאלה הד'

למה זה על כל מצווה מהמצוות האלה נאמר **אני ה' אלהיכם**? כי בראשונה אמר: קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם. וכן איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, אני ה' אלהיכם. לעני ולגר תעזוב אותם, אני ה' אלהיכם. ואחר כך אמר על כל מצווה אני ה', ולא אמר אלהיכם: וחללת את שם אלהיך אני ה'. ויראת מאלהיך אני ה'. לא תעמוד על דם רעך אני ה'. ואהבת לרעך כמוך אני ה'. וכן בכל המצוות עד פרשת ונטעתם כל עץ מאכל.

תשובה לשאלה ד

ואחרי שהזהיר על מצוות עשה, שיעשה אותם לאהבתו, זכר אחריה מצוות לא תעשה, באומרו **לא תגנבו ולא תכחשו**. ולא אמר זה לזיכרון הדיברות, אלא לומר שהדברים המגונים ההם, מהגנבה והכחש ודבור השקרים, שהוא המבטיח ואינו משלם. ואמר **איש בעמיתו**, להגיד שאף ע"פ שיהיה אחיו ועמיתו, לא יבטח על שקר במה שדבר אליו, כי עכ"פ מוצא שפתיו ישמור. ולפי שמזה יבא אדם להישבע, אמר ולא תשבעו בשמי לשקר, אבל לא תעשה אחד מהדברים המגונים האלה מפני שהם מרוחקים מהמשפט השכלי, אלא מפני המצוות שצווה הקדוש ברוך הוא, שלא לעשות אותם. והוא אמרו **וחיללת את שם אלוהיך אני ה'**, רוצה לומר שזה יביא לחילול שמו. כי כאשר תשבע בשמו לשקר, אתה מחלל שמו, כלומר שתעשה שם הקודש חול בשבועותיך הכוזבות - אני ה' נאמן ליפרע ממך על זה.

וכן הזכיר מצוות אחרות שיראה גם כן שהשכל גוזר עליהן, ושהן אנושיות, כדי להזהירם שגם אלה לא יימנע מעשותן, מפני המשפט השכלי, לא מפני שאסר אותם האל יתברך ומעניש העובר עליהם. והוא אמרו **לא תעשוק את רעך ולא תגזול** כי עושק הוא בסתר, והגזל הוא בגלוי. הזהיר אותם שלא ייקחו ממון אחיהם, לא בסתר ולא בגלוי.

ולא בלבד יקרא עושק וגזל לקיחת דבר חברו, אבל גם שכר השכיר שצוותה תורה ביומו תיתן שכרו, אם לא יתנהו לו עד בוא השמש, הרי הוא בכלל הגזל שגזל ממנו חוקו. וזהו לא תלין פעלת שכיר אתך עד בוקר.

ומפני שזכר מין העושק והגזל שעושה הגיבור החלוש והעשיר לשכיר, שידיהם חזקה על העשוקים והשכירים, הזכיר גם כן שהשומע לא יקלל חרש, והרואה לא ישגה עור בדרך.

והוא דבור המשליי לכל בעל כוח, שלא יענה את חלושי הכוח, כי זה יבא מפחיתות המידות. ועל כל הדברים האלה אמר **ויראת מאלהיך**. כלום לא תמנע מעשות הדברים האלה מפני הרואים, אלא מפני יראת אלהיך מהעונש, כי אין אלוהיך כאלהי העמים, שעניינם להם ולא יראו, אוזניים להם ולא ישמעו. אבל אלוהיך עיניו המה משוטטות בכל הארץ, ולכן ראוי שתירא ממנו. ולכן אמר אני ה' בוחן לב וחוקר כליות, ואם לא תירא מהחרש ולא מהעיוור מפני שאינם רואים ולא שומעים, ראוי שתירא מאלוהיך, שיש לפניו עין רואה ואוזן שומעת.

ולא תחשוב כיון שהמשפט לאלהים הוא בבית דין של מעלה, לא ישתדלו בית דין של מטה בעניין המשפט, אין העניין כן. וזהו **לא תעשו עול במשפט**. ודיבר כנגד הדיינים. ובעבור שאין דין יחידי אלא בית דין שקול, לכן אמר בלשון רבים **לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל לעזרו כנגד העשיר**. ולא תהדר פני גדול בטענתו. אבל **בצדק תשפוט עמיתך** אם דל ואם עשיר.

ולפי שהלשון הרע בין בני אדם נמצא מאוד, ואין ראוי שיכלו הדברים שידבר אדם בכעסו מפה אל פה, לחרחר ריב ולגרה מדון, ציווה **לא תלך רכיל בעמך**. ויש מפרשים שהרכיל, הכ"ף במקום גימ"ל, ושהוא מלשון לא **רגל** על לשונו. ויותר נכון לפרש שהרכיל הוא מלשון **רוכל** והוא מלשון סוחר, כמו ורוכליך, שלוקח מזה ומביא לזה, ומוכר הדברים וקונה אותם. ולפי שזה מביא, לשפיכות דמים, אמר **לא תעמוד על דם רעך**. יאמר שלא יהיה רכיל ומסכסך בני אדם, ואם לא יהיה רכיל לא יעמוד על דם רעהו, כי לא יהיה סיבה לשפיכות דמו.

ואמר **אני ה'**, שרואה מה שנעשה בסתר, כי הוא ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שריה. ואמר **לא תשנא את אחיך**, רוצה לומר אף שהאדם יהיה עובר עבירה, אין ראוי לשנוא אותו בלב, רק לשנוא מעשיו, ולהוכיחו כדי שיחזור למוטב. ובפרט תהיה המצווה עניינה אם תלך רכיל, ויתגיד לאדם שחברו דיבר רע ממנו. לא ישנא בלבו את החבר ההוא, אבל הוכח יוכיח אותו, כיון שהוא עמיתו כאחיו. ולא ישא עליו חטא לחשוב בלבו שהוא חטא כנגדו, כי אולי לא היה כן. ולכן הטוב שבדברים הוא שיוכיחו עליו, ואולי בשמעו יצדיק עצמו באופן שלא ישא עליו חטא.

והנה עשה הכתוב טענה לחייב ראוי לאדם שתהיה שנאה בלבו על עמיתו, והוא אמרו **לא תיקום ולא תיטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך**. רצונו לומר, היאך אפשר שבלב האדם, שהוא מקום קטון וצר מאוד, ויש לו מחיצה בתוכו, ומחצית הלב מלאה דם ומחציתו מלאה רוח, איך באותו מקום מועט מהרוח יהיה אהבה לזה ושנאה לזה. וזהו **לא**

תקום ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך, שהם שני הפכים: אהבה ושנאה בלב. ואמר על זה אני ה', כאומר הלא אמרתי שתעשו כמעשי, והלכתם בדרכי, וקדושים תהיו כי קדוש אני. והנה אני פשוט בתכלית הפשיטות, ואין בי ריבוי עניינים חלילה, ולכן גם אתם ראוי שתהיו כן, כי אני שונא ומואס את כל ההרכבות האלה במקום אחד. את חוקותי תשמורו להידמות אלי. **בהמתך לא תרביע כלאים** וגו'. ואם אני מואס את ההרכבות, לפי שאני אחד מכל צד, איך תרצו אתם לקבץ אהבה ושנאה? וחז"ל אמרו, נוקם זה שאומר לשואל קרדומו איני משאילך כדרך שלא השאלתני. ונוטר, זה שהשאלו אבל אמר לו איני כמותך שלא השאלתני.

וכבר אמרו חכמי המידות שאהבה ושנאה אינה קניין והעדר. אבל הם שני הפכים, כחום וקור, שאפשר שיהיה ביניהם אמצעי. ויוכל האדם להיות משולל משניהם, מאהבה ומשנאה יחד. ולכך אחרי אמרו **לא תקום ולא תטור**, אמר **ואהבת לרעך כמוך**. כאומר, אל תאמר בלבבך לא אקום ולא אטור, וגם כן לא אוהב אותו, אבל תאהב אותו כמוך.

ומילת **כלאים** היא מלשון כלא, אדני משה כלאם. הוא הדבר המוכרח, שאינו רצוני. כן בהזדווג מין עם זולת מינו, אינו רצוני כפי הטבע, אבל מוכרח מהבחירה והמלאכה. כי הטבע המציא המינים ביחס מיוחד מהאישים, ולא יצא ממנו. ואמר שדך לא תזרע כלאים, והוא הדין לאילנות. וכן נאמר לא תזרע כרמך כלאים, והכרם שם כולל. ונאמר זריעה באילנות: זמורת זר תזרענו.

הנה ביאר שהמצוות האלו כולם יישמרו מפני שהן גזרת מלך, לא מפני המשפט השכלי.

דין שפחה נחרפת לאיש

ואמנם אמרו אחר זה, ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע, והיא שפחה נחרפת לאיש, הוא לפי שזכר למעלה בהמתך לא תרביע כלאים, זכר שכבר יהיה גם לבני אדם כלאים כמו בבהמות. והוא מהאיש אשר ישכב את אשה בהיותה שפחה נחרפת לאיש, רוצה לומר נסמכת אליו. ועניין המצווה הזאת, לפי קבלת חכמינו זיכרונם לברכה, הוא שהשפחה הכנענית שהייתה חציה שפחה וחציה בת חורין. אם שפחה לפי שהייתה קניין כספו של האדון. ואם בת חורין לפי שהייתה מאורסה לעבד עברי שנתנה לו האדון. ועל זה אמר והיא שפחה נחרפת לאיש, רוצה לומר מיוחדת לו. **הפדה לא נפדתה**, להגיד שלא פדאה אדוניה בדמים, **או חפשה לא נתן לה** בשטר. שלא נתן לה האדון שטר חופש וגט חרות, והרי היא א"כ חציה שפחה כיון שלא הפדתה - לא ניתן לה חרות, וחציה אשת איש, מפני האיש העברי שקידשה. והתורה ביארה שהקידושין ההם אינם גמורים, כיון

שהיא שפחה ולא עבריה. אם כן העברי ששכב עמה, עבר איסור אשת איש, כי אולי חשב בלבו שהייתה שפחה ולא מקודשת. [והוא חייב], כי הקידושין תופשין באשה שהיא שפחה משועבדת לאיש מה וקנין כספו.

ומפני זה חייבה התורה לשפחה ההיא שתלקה, כיון שבהיותה מיוחדת לאיש אחר, שכבה עם האיש הזה. וחייב את האיש להביא איל אשם למקדש על חטאתו אשר חטא בשכבו עמה. אבל לא חייב הכתוב לשניהם מיתה, כדין השוכב את אשת איש, לפי שלא הייתה אשת איש גמורה, כיון שהייתה שפחה. וזהו אמרו **לא יומתו כי לא חופשה**, כי מפני שלא חופשה, לא תפשו בה קדושין, ואינה אשת איש גמורה למות עליה. והנה הכביד הכתוב בעונש השפחה ולא בעונש השוכב עמה, לפי שהאיש אולי לא ידע מקדושיה, והנה הוא חוטא בשוגג, והיא בזדון. והנה קרא את המלקות בקורת, לפי שנעשה ברצועה של בקר.

אמנם הראב"ע כתב שבאמה העבריה הכתוב מדבר, והיא אשר יעדה האדון לו או לבנו. ואין הדבר כן, שהרי הכתוב אומר עליה כמשפט הבנות יעשה לה, והיא אם כן אשת איש גמורה.

ועוד, כי לא נמצא שכתוב שתקרא האמה העבריה שפחה, רק כשתימכר לעם נכרי, שנאמר **והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות**. ואל תטעון עלי מפסוק **אל תכזב בשפחתך**, **אין לשפחתך כל בבית**, כי הוא נאמר על דרך השפלות וההכנעה. כמו ששרי המלכות אומרים למלך עבדיך אנחנו.

והנה כל שפחה תקרא אמה, ולא כל אמה שפחה. כמו שאמר **מהם תקנו עבד ואמה**. סוף דבר אין ראוי לחלוק על קבלת רבותינו המקודשים ז"ל, כי הם עמדו בסוד ה'. והתימה מהראב"ע שנפתה מדברי הקראים, ומפירושיהם לקח הדעת הזה.

והכלל שישמרו המצוות, מפני שציווה בהם הקדוש ברוך הוא, ובהיותם כפי השכל האנושי מחויבים. וכן אמרו חכמינו זיכרונם לברכה, אל יאמר אדם אי אפשי לבוא על הערוה אי אפשי לאכול בשר חזיר, אלא אפשי, ומה אעשה שאבי שבשמים כך גזר עלי.

והותרו במה שפירשתי השאלות הא' והב' והג' והד'.

מצוות ערלה

השאלה ה'

במצות שלוש שנים יהיה לכם ערלים. והיא כי כיון דקיימא לן שכל מצווה שהיא חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ. למה מצות הערלה, שהיא חובת קרקע, נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. ואם היא נוהגת בכל מקום, למה כתוב בה כי תבואו אל הארץ, כי גם

בחוצה לארץ נוהג דינה.

תשובה לשאלה ה

הנראה בטעם איסור הערלה, הוא מה שכתב הרב המורה בפרק ל"ז ח"ג, שצווה בה יתברך להרחיקנו מעכו"ם שהייתה מעבודתה בימים הקדמונים לעשות דברים ידועים אצלם בעת נטיעת האילנות ויחשבו שמפני זה ימהר לבוא הפרי קודם זמנו וכדי להרחיקם מהדמיונות ההמה צווה יתברך שלא יאכלו את פריו שלוש שנים, באופן שלא יתעסק אדם לעשות הדברים המדומים ההם למהר ביאת הפרי אחרי שלא יאכל ממנו. וצווה שבשנה הרביעית קודש הלולים לה', שבמקום שהיו אוכלים אותו בבית עכו"ם, עתה יאכלוהו במקום קדוש בירושלם. ולהיות טעם המצווה הזאת להרחיקם מעכו"ם, הייתה נהוגה בארץ ובחוצה לארץ.

ואתה תדע שמצות הקרקע הן משלושה מינים כפי תכליותיהם: הראשון, מפני הקרקע שצווה יתברך שישבות, כמצות השמיטה והיובל. והשני, להיותם מזון לכוהנים משרתי ה', כתרומה והמעשר והבכורים. והשלישי, הוא להרחקת עבודה זרה, כמו הכלאים והערלה ודומיהם.

והנה שני המינים הראשונים היו תלויים בארץ, כי המה חובת קרקע המקודש ההוא, ומזון הלויים והכוהנים עובדי המקדש.

אבל המין השלישי, שהוא להרחיק עבודה זרה, היה נוהג בארץ ובחוצה לארץ. אמנם אמר בתחילת זאת המצווה **וכי תבואו אל הארץ**, לא להיותה תלויה בה, אלא לומר להם היום אתם במדבר הזה, לא מקום עץ ואילן, ונפשכם יבשה אין כל. ומפני זה כאשר תבואו אל הארץ, אני ידעתי שתשתדלו מאוד לנטוע כל עץ מאכל, רוצה לומר אילנות מכל הפירות, לאכול ולשמוח מהם. אבל כדי שברבות התאוה לא תעשו כמעשה ארץ כנען, הזונים אחר עכו"ם, לעשות מעשים למהר הפירות קודם עתם. לכן אנכי מצווה אתכם, שלוש שנים יהיו לכם ערלים, רוצה לומר שתעשו מפרי ערלה ודבר מותר, אטום וחתום שלא תאכלו אותו פרי אותם שלוש שנים.

ואמרו **וערלתם ערלתו**, רוצה לומר הניחו את ערלתו כמות שהיא, ולא תאכלוהו. כי לשון ערלה היא לשון **כסוי ומיותר**, כאלו הפרי ההוא מכוסה באילן ובלתי יוצא ממנו.

וזאת היא תשובת השאלה ה'.

וגם בשנה הרביעית לא תאכלו אותו הפרי בשערים, אבל כהני ה' יאכלו אותו בירושלם, והם יהללו וישבחו לאל הנותן לכם כל טוב. וזהו קודש הלולים. אמנם בשנה החמישית

תאכלו את פרי, רוצה לומר בשעריכם תאכלו אתם את הפרי ההוא. ונתן הטעם, באומר להוסיף לכם תבואתו, אני ה' אלהיכם. רוצה לומר, וכל זה תעשו כן, כדי שיוסיף לכם תבואתו של אותו עץ ואילן. אני ה' אלהיכם המשפיע האמיתי, ולא תצטרכו לשפע עכו"ם.

ולפי שהיו העכו"ם מקדם עושים מעשים כפי דרכי עכו"ם, למהר ביאת פרי הארץ, אם בשפוך דם על שרשי האילן, ואם לנטוע העץ בשעה ידועה כפי סדור הכוכבים ומצבם וכפי מהלך הלבנה, אם להקיף פאת ראש הנוטע והשחתת זקנו, שהיה זה גם כן מדרכי כומרי עכו"ם, כמו שזכר הרב המורה. ובעת נטיעת האילנות היו נוטעים אותם באותו אופן. ואם להתגודד בחרבות וברמחים ועשותם השרט בבשרם, כי היה זה מיוחד אצלם להוריד שם החום היסודי הפועל בהויה. וכמו שראינו בנביאי הבעל, שכדי להוריד האש על המזבח, היו מתגודדים בחרבות וברמחים כמשפטם.

המצוות הנספחות לפרשה ואינם מעניינה הראשי

השאלה ה'

למה סמך למצות הערלה מצות לא תאכלו על הדם, לא תנחשו ולא תעוננו, ושאר המצוות שבאו בפרשה שאינן מעניינה.

תשובה לשאלה ו'

וגם כן היה מנהגם בהרכבה האילן לעשותו על ידי נערה יפה בעת הנטיעה, וכמו שזכר הרב המורה במקום הנזכר. והעיד הרב שמצא כל זה בספרי אותן העבודות הקדומות. הנה מפני זה הזהירה תורה אחרי מצות הערלה מאותן העבודות שהיו רגילים הכנענים לעשותן למהר תולדת הפרי.

ועל הראשונה מעניין הדם אמר **לא תאכלו על הדם**, רוצה לומר שלא יאכלו מפרי העץ שיטעו אותו על הדם אשר שפכו עליו בארץ. ונכללו גם כן במצווה הזאת דברים הרבה, כמו שזכרו חכמינו זיכרונם לברכה והביאום המפרשים.

והזהיר על העבודה השנית, בחירת השעות לנטיעה. ואמרו **לא תנחשו ולא תעוננו**, רוצה לומר אל תבקשו עת ועונה ידועה וניחוש שעות בדבר הזה. ולכך לא הביא כאן שאלת האוב והידעוני, לפי שלא כיוון לזכור במקום הזה אלא הדברים המתייחסים לנטיעת האילנות.

וכנגד העבודה השלישית צווה לא תקיפו פאת ראשכם, ולא תשחית את פאת זקנך.

ואמר לא תקיפו לשון רבים, לכלול אנשים ונשים. ובלשון יחיד לא תשחית פאת זקנך, שהוא מיוחד לזכרים. כי נכללו הנשים אשר שערותיהם ארוכים וגדולים, לא יכרתו אותם לעשות הקף סביב הראש כמנהג הזכרים, כי אסר שלא יעשו כן הנשים כאנשים, וכן אסר הזכרים שלא ישחיתו פאת זקנם להיות כנשים בלי זקן. כי עם היות האזהרה הזאת כוללת ותמידית, הנה נזכרה בזה המקום לאותו תכלית אשר זכרתי.

וכנגד העבודה הד' צווה ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתובת קעקע וגו' והכונה שלא יתגודדו בבשרם. וגם הצווי הזה כולל ותמיד, כמו שאמר לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. אבל נזכר במקום הזה מאותה הסיבה אשר זכרתי.

ועל העבודה החמישית הזהיר, באומרו אל תחלל את בתך להזנותה.

הנה התבאר שנזכרו כאן המצות האלה יותר מהמצות האחרות, להתייחסותה לעניין הערלה, כי על כן נזכרו אחריה, עם היות שהם בעצמם מצות כוללות ותמידיות, וכוללות עניינים אחרים הרבה.

כי הנה ממצות **לא תאכלו על הדם** למדו שלא יאכל אדם עד שיתפלל, ושלא ידינו דיני נפשות אחר האכילה אלא בבוקר, ודברים אחרים שזכרו חכמינו זיכרונם לברכה. וממצות **לא תנחשו ולא תעוננו**, אסרו כל מיני נחוש ודרכי האמורי, וכן משאר המצות שנזכרו הנה.

והנה אמר בחילול הבת **ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זימה**, הוא להגיד שלא יחלל אדם את בתו להזנותה בנטיעה, מפני שהוא פועל שווא, ולא יגיע עמו מהירות הפרי, ולא תזנה הארץ למהר להביא פירותיה קודם זמנה, כמו שחשבו. ולא ימשך אם כן מהפעולות ההן התועלת אשר חשבו, ונשאר ההיזק, ומלאה הארץ זימה. רוצה לומר שתלמדנה הנשים להזנות, במה שיראו שנעשה בזה. וכפי זה הפירוש יהיה אמרו **אל תחלל את בתך להזנותה** - מצוה. ואמרו **ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זימה** - היא הודעה. וחז"ל אמרו **מאל תחלל את בתך להזנותה**, שלא ישיא אדם בתו נערה לזקן.

והותרה במה שפירשתי השאלה הו'.

השאלה הז'

למה נתלית מצות הערלה בפרי העץ ולא בפרי האדמה. ואם הטעם הוא כמו שכתב הרמב"ן, שהפרי בתחילת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאוד ומזיק מאוד, היה ראוי שתכלול גם כן פרי האדמה, שהוא יותר לח.

תשובה לשאלה ז

והנה לא נתלתה מצות הערלה בפרי האדמה כמו שנתלתה בפרי העץ. לפי שאין בה מהירות הפרי, ולא יפול בה שלש שנים ערלים.

ובזה הותרה השאלה הז'.

כי הנה טעם הערלה בכללה, אינו מפני היות פרי השלוש שנים הראשונים לח מאוד ודבק, כמו שכתב הרמב"ן, כי אם כדעת הרב המורה.

ובעבור שאסר עליהם דרכי העבודות הנפסדות האלה, אמר אחריו את **שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'**. כלומר, מה לכם ללכת אחרי ההבל והכזב בדברים האלה, שמרו את השבתות המורים על חידוש העולם הכללי.

ומזה תדעו שכל הדברים בידי, ואני היוצר והבורא והמשפיע כרצוני, לא אלהי העמים ופסיליהם. ולכן את מקדשי תיראו, ולא תלכו לבתי עכו"ם, כי אני ה' בעל הכוחות כולם, וכל שאר המעשים הבל המה מעשה תעתועים.

השאלה הח'

למה באו בלשון רבים מצות לא תאכלו על הדם, לא תנחשו ולא תעוננו, לא תקיפו. והשאר שבאו בפרשה, זולת שתיים מהם באו בלשון יחיד, והן: לא תשחית פאת זקנך. לא תחלל את בתך להזנותה.

השאלה הט'

למה נשתנה כאן הסדר במצות לא תנחשו ולא תעוננו, אל תפנו אל האובות, ממה שכתוב בפרשת שופטים קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני. וכאן הפסיק ביניהם, שאמר לא תנחשו ולא תעוננו, וסמך לו לא תקיפו וגו', עד ומקדשי תיראו, ואחר כך אל תפנו אל האובות ועל הידעונים.

השאלה הי'

מה ראה הכתוב להביא כאן אל תחלל את בתך להזנותה, כי אין זה מקומו, אלא למעלה בפרשת אחרי מות בעריות, או אחר זה בפרשת עונש העריות, ואיש כי ינאף וגו'.

השאלה הי"א

למה נשתנה כאן מצות השבת, באומרו את שבתותי תשמורו, בהיות שכבר אמר למעלה בתחילת הפרשה את שבתותי תשמורו.

השאלה הי"ב

למה נסמכה מצוות מפני שיבה תקום למצות אל תפנו אל האובות ואל הידעונים כי יראה שאין עניין לזה עם זה.

תשובה לשאלות ח-יב

ואמר שלא די שהיו נמשכים אחר כל הפעולות האלה להגעת הדברים הטבעיים קודם זמנם, כי הנה גם לדעת העתידות, שאין בהם מעשה, אל תפנו. אין ראוי להתעסק לשאול באילולים. ועל זה אמר **אל תפנו אל האובות ואל הידעונים**, רוצה לומר לדעת העתיד. ואל תבקרו אותם, כי אין בהם זולת טומאה, לפי שהם נעשים בעצמות אדם או בעצם נבלת בהמה וחייה ידועה, וזהו **לטמאה בהם**.

ואמר בזה **אני ה' אלהיכם**, רוצה לומר משגיח בכם, ושוכן בתוכם, ואין ראוי שתבואו לפני טמאים.

ואם תאמרו שצריכים אתם לדעת הדברים העתידיים ולתקן הדברים הטבעיים, הנה להשיב על זה אמר **מפני שיבה תקום והדרת פני זקן**, ואמר זה על החכמים והנביאים וזקני הדור, שילך אליהם וישאל מהם, והם יודיעום האמיתיות כולם. ובזה ישתלמו: בשאול [את העתיד] מאתם, לא באוב וידעוני.

ומזה תדע למה סמך הכתוב איסור האוב והידעוני עם לא תעוננו ולא תנחשו, להיותם לתכליות נבדלים כמו שביארתי.

והנה אמר אל תחלל את בתך להזנותה בלשון יחיד, לפי שהאשה בנערותה היא ברשות אביה עומדת, ובידו לחללה או לשמרה. ולכך נתייחדה המצווה הזאת אליו, ולא לנערה. אמנם שאר המצוות כולם באו בלשון רבים, בהיותן כוללות לכל ישראל. הנה התבאר קישור המצות האלה כולן, ולמה נזכרו פה המצות האלה ולא זולתן, וטעם סמיכותן וסידורן.

והותרו השאלות הח' והט' והי' והיא"א והי"ב.

מתי נאמר 'אני ה' על המצוות?

השאלה הי"ג

למה בקצת המצוות האלה אמר אני ה', ובזולתם לא אמר כן. כי הנה על הערלה אמר אני ה'. אמנם באל תאכלו על הדם, ובלא תנחשו ולא תעוננו, ובהקפת הראש והשחתת הזקן, ושרט לנפש - שהם מצוות מחולפות, לא אמר באחת מהן אני ה'. ובכתובת קעקע אמרו,

ובחילול השבת לא אמרו. ובשאר המצוות כולם אמרו, וכן אמרו באל תפנו אל האבות, ולא אמרו בלא תנחשו.

השאלה הי"ד

למה לא בא מאמר אני ה' שווה בכל המקומות והמצוות שנאמרו כאן. כי בתחילה אמר אני ה' אלהיכם, ובשאר המצוות אמר אני ה' לבד, ובאל תפנו אמר אני ה' אלהיכם, ובמפני שיבה תקום אמר ויראת מאלוהיך, שהם לשונות מתחלפים. וכבר תכלול השאלה הזאת את השאלה הד' הנזכרת.

תשובה לשאלות יג-יד

והתבאר למה אמר אני ה' בקצת המצוות האלה, ולא בכלן, ובאופנים מתחלפים, שהיה זה כפי צורך הדברים. כי בעניין הערלה אמר אני ה' אלהיכם, לעניין תוספת התבואה, שהוא יתברך יוסיפה להם, ולא העכו"ם כמחשבת הכנעניים.

ואחר זה זכר ארבעה דברים מדרכי העבודות הזרות ההן, שהן אסורות לכל ישראל, ובפרט בנטיעת האילנות כמו שביארתי. ולהיותם מעשים מתייחסים ומקושרים זה בזה, לא אמר אני ה' אלא בסופם, להגיד שהוא המואס המעשים ההם מצד עצמותו המקודש, שהוא השם המפורש הנבדל והמקודש. וכמו שאמר **בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו** וגו'. וכן אמר במצוות **אל תפנו אל האבות ואל הידעונים**, ואל תבקשו לטמאה בהם, **אני ה'** להגיד שלהיותו קדוש ושוכן בתוכם, אין ראוי שייטמאו בטומאות ההמה.

ובשמירת השבתות ויראת המקדש אמר **אני ה'**, ולא אמר אלהיכם, כדי שידעו שהוא היכול על הכל, כי הוא ברא את העולם. אבל בהידור הזקן אמר **ויראת מאלהיך**, לפי שטבע הנערים והבחורים לשחוק ולהלעיג מהזקנים. ולכך הזהירם שייראו את ה'. כי אם לא יעשו כן, ולא יהדרו פני הזקן, לא יגיעו להיות זקן כמוהו. וכדומה לזה נאמר על **ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך**. כלומר, שאם תלעיג מהעיוור ותיתן מכשול לפניו, יהיה שכרך שתהיה עיוור כמוהו.

הנה הותרו במה שפירשתי השאלות הי"ג והי"ד.

ואמנם פירש **וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו**, יראה בקשורה שכאשר הודיע ה' לישראל תועבות הכנעניים וכזביהם ודמיונם, חשש אולי בני ישראל ילעיגו מהגרים הגרים אתם, מפני המעשים שהיו עושים קדמוניהם. ולפי שבזה יכסו כלימה פניהם, ציווה יתברך שבהיות הגר בארצם, שלא יונו אותו. ואין האונאה הזאת רמאות ותחבולה, אלא שלא **ילעיגו ממנו** מהמעשים האלה שהיו לאבותיהם. ולזה אמר **כאזרח מכם יהיה לכם הגר**,

שלא יחשוב שהוא עתה כימים הראשונים שהיה מן האומות והגויים ההמה, אלא שיהיה הגר בעיניהם כאחד מבני ישראל, ולכך לא יכלימום בדבר מדברי אבותם, כי כבר אינו מהם אלא מעדת ישראל. ונתן טעם בזה, באומרו **כי גרים הייתם בארץ מצרים אני ה' אלהיכם**. ר"ל, כשהייתם גרים שמה, ייחדתי שמי עליכם, והשגחתי בכם. וגם עתה הגויים אשר בתוכם, אני ה' אלהיהם וכולכם הייתם גרים, וכולכם עתה מבני ישראל.

ואחרי שהזהיר על האונאה הזאת מהלעג והכלימה, הזהיר במצווה אחרת במעשים, ואמר לא תעשו עוול במשפט. וכבר נאמר למעלה לא תעשו עוול במשפט. אבל שם הזהיר לכל בני ישראל, בעניין המשפט. וכאן הזהירם בעניין הגרים, שלא יעשו להם עוול במשפט בהיותם גרים, וכן לא יעשו להם עוול במידה במשקל ובמשורה, כי כל מה שהוא אסור בישראל אסור לגרים.

וזכר שלושה שמות אלו: **מידה משקל ומשורה**, לפי שיש דברים שימכרו במשקל, כאלו תאמר כסף זהב ברזל ונחושת, ויש דברים נמכרים במידה כבגדים ושאר הדברים שימדדו, ויש דברים נמכרים במשורה, כיון וכשמן איפה או הין ודומיהם. ואמר מאזני צדק כנגד המשקל, וכן אבני צדק על המשורה, וכולל גם כן המידה, אמר איפת צדק והין צדק. ואמר בסוף **אני ה' אלהיכם** וגו'. להגיד שמלבד שזה עוול ובלתי ראוי מצד עצמו, הוא גם כן בלתי ראוי מפאת המצווה שהוציאם ממצרים, ונתן להם חוקותיו, וראוי שיהיו חוקים ומשפטים צדיקים, ולא יחשבו שכאשר הוציאם ממצרים צווה אותם לעשות עוול אשר כזה.